

HAYAT

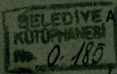
AYDA BİR ÇIKAR FİKİR ve EDEBİYAT MECMUASI

YENİ TERTİP: № 1. İKİNCİ KÂHUN 1930

*Yapanlar, doğuranlar, yaradanlar
yalnız nikbinler, idealistlerdir.
Bedbinler doğuramaz, hayatı idame
edemez, Tarihi yoğuramaz.*

MÜNDERECAT

1 — Başlangıç. 2 — Osmanlı devrinin tarihi. 3 — Fatih ve Namık Kemal. 4 — Tanzimattan cumhuriyete. 5 — Napoléon Bonapart ve Göthe. 6 — Bey Efendiler (Hikâye). 7 — Münekkidin vazifesi. 8 — Beynelmîl Darülfünunlular mahallesini. 9 — İyi bir Berehmenin hikâyesi. 10 — Harf inkılâbımız ve istenoğrafi ihtiyacı. 11 — Copula, mevcut olmak fili. 12 — İktisadî bir mütearife. 13 — İnkılâp ve biz kadınlar. 14 Arapça ve farisîden aldığımız kelimeler hakkında tedkikat. 15 Kitabiyat (Fuzulî) 16 — Faal nüfus istatistiği.

İdare eden: CELÂL NURİ

İSTANBUL, DEVLET MATBAASI

NUSHASI: 20 K.

Napoléon Bonaparte

ve

Göthe

Yazan :

Friedrich Gundolf

Tercüme eden:

Hasan Cemil

Fransız ihtilâlinde sonra, zamanının büyük hâdisesi, Napoleon Bonaparte'ın hakimiyeti olmuştu. Bu hâdisenin tesirinden Göthe de kendini kurtaramamıştır. Bununla beraber, bu onun hayatının yalnız bir safhasından ibaret kalmış, ve onun görüş ve duyuş tarzında bir değişiklik hâsıl etmekten ziyade onun meşhudat ambarının eksikliğini tamamlamıştır. Napoleon'un zaferleriyle cihan tarihinde yaptığı inkılâplar Göthe için o kadar mühim değildi; onun için asıl mühim olan şey bu kudret sahibi insanın şahsî sureti, onun mahiyeti, ve ondaki "dämon,"un [*] tesiri idi. Göthe her şeyde ziyade müşahedeye, temaşaya, ruhunun duygular vasıtasile edindiği tecrübeye ehemmiyet verirdi (duygu ve göz); ve eğer Napoleon ona timsâl yahut suret halinde, işmizaz ve ses halinde tesadüf etmemiş olsaydı, o hârikulâde hâdiseler, siyasî ve askerî muvaffakiyetler, yani asıl Napoleon'un tarihi onun üzerinde bu derin intibai güç hâsıl ederdi.

1808 birinci teşrinde, Erfurt'ta, ve Weimar'da Göthe İmparatorun huzuruna çıktı ve onunla konuştu: Bu müsahabeler yalnız tesadüf odyansları olmaktan fazla idi. Napoleon siyasî bir insiyakla büyük müfekkireleri ve ruhî kudretleri kendi

[*] Dämon: fevkalbeşer ruhî bir varlık, Ne Allah, ne şeytan. Eski yunanca bir kelimedir.

cazibe kuvvetinin dairesi ve nüfuzu içine çeker, ve her yerde Avrupanın kültür eşrafını huzuruna celbederdi. İmparator (çünkü bu mülâkata nasıl bir ehemmiyet atfetmek istediği onun arzusuna bağlı bir şeydi) Göthe'yi görünce bu şahsî kudrete hayran oldu, ve "voilà un homme!", diye haykırdı. Bu şümüllü ve etraflı bir hükümden ziyade ilk görüşün tahrik ettiği bir hayretfeveranı idi.

O meşhur bir muharrir göreceğini zannediyor, meselâ Chateaubriand tarzında bir "dâhi", yahut Almanyada Johannes Müller gibi bir müverrih, eserleriyle şöhret almış bir mütefekkir, bir İmparator sarayına zinet olacak nüfuzlü bir insan, hulâsa vakarlı, itibarlı, zengin fikirli, mahir bir sarayadamı bekliyordu— buna mukabil şimdi Werther müellifile karşısına şöhretinden sarfınazar, haddizatinde kudretli bir timsâl çıkıyordu, bu şeklü şemailde, bu çizgilerde o şimdiye kadar hiç bir şahsiyete tesadüf etmemiş, hatta buna imkân tasavvur etmemişti.

O, dünyanın hâkimi, efendisi idi, ve bir "dâmon", yani ilâhî — şeytanî bir vücuttu, bu haysiyetle kendini nazirsiz, yekta hissediyor, bunun için de tabîî bütün diğer insanlara yalnız tebea, vasıta yahut etof kıymetini veriyor, ve kendi misilsiz nev'inin onlar üzerinde müessir olmasını bekliyordu.

Şimdi karşısında ilk defa kendi kıratında, kendi ruhi mertebesinde bir varlığa, bir "hemdâmon", a tesadüf ediyordu. Göthe'yi kalıbile, kametile karşısında görünce, o bunu anladı, ve şuurundan ziyade duygusile anladı. Çünkü Göthe onun devletmaksatlarından müstakil haddizatinde bir varlıktı. Böyle bir varlığı tabîî bir tezahür, bir fenomen olarak müdrikenin delâletile anlamak, bir fiiladamından ve müşahhas bir devletruhundan başka bir şey olmıyan Napoleon'a vergi değildi.

Şimdi o karşısına bir "dâmon", görüyor, ve gittikçe bunun tesir ve nüfuzuna düşüyordu. İlk bakışile onu deliyor, tartıyor, onun kuvvetini, ağırlığını ölçüyor, ve sonra düşünüyordu: bu "dâ-

mon, kendisine ne verebilirdi? fakat kendi şahsına değil, vazifesine ve devletine ne verebilirdi? yani kendi devletmaksadı için ondan ne çıkarabileceğini, nasıl bir fayda cerredebileceğini düşünüyordu?

Göthe onun için bir kere Werther'in müellifi idi, meşhur bir şairdi, ve -şimdi gözile görüyordu - mühim bir insandı, aynı zamanda da o kendi "Rhein, müttetiklerinden bir prensin müşaviri idi. Göthe bu mülâkatta kendine isnat olunan siyasi misyona dair hiç bir ifşaatta bulunmıyarak, tam bir sükût ihtiyar etmiştir. Fakat İmparator'un şair Göthe'yi kazanmak için yaptığı teşebbüsler malûmdur. Odyans saatlerle sürmüş ve büyük bir kısmı üçüncü bir şahıs mevcut olmıyarak yalnız ikisi arasında mahremane cereyan etmiştir.

Bu mülâkat esnasında temas edilen edebî mevzuları, mülâkatın vuku bulduğu devirle [*] İmparator'un Werther müellifi hakkında beslediği nezaket tayin etmiştir. Çünkü İmparator onu her şeyden evel bu sıfatla karşısına getirtmişti. İmparator Göthe'nin bir tek eserini tanıyordu, bu da Werther'di, ve mahza bunun için Göthe onun nazarında büyük bir insandı. Napoleon henüz şekillenmemiş gençlikateşinin ve mağmum delikanlıhtirasının tesiri altında bulunduğu zamanlarda Werther'de kendi ruhî haletine uygun bir musiki bulmuştu, ve eğer o şimdi bunun müellifine teşekkürünü eda ediyor ise, bu aynı zamanda, onu kazanmak ve kendisinin edebiyatışlerine olan vukufunu göstermek için kullandığı bir vasıta idi.

Napoleon'un her hareketi fevrî idi, fakat aynı zamanda bir maksat istihdaf ederdi. Fevrilikle maksathesabîliğini emsalsiz bir surette mezcetmesini o bilirdi, ve bu yekta hassa onun musahabesindeki o müstesna sihir ve kuvveti teşkil ederdi. O bu musahabelerde kendini koyverir, zengin bir tabiat-

[*] Bu devir klasik fransız hâilelerinin, bilhassa Voltaire'in yazdığı Cäsar'ın temsilinden sonraya müsadıftı.

kuvveti halinde, bir nehir gibi, kolay yahut şiddetli geniş yahut sıkışık, akar giderdi; aynı zamanda fakat umumiyet itibarile hükümdarmaksadını, ve ferî itibarile ânî faideyi asla gözden kaçırmazdı. Dilediği zaman muhatabına hissettirirdi ki o onun şahsile alâkadardır, fakat aynı zamanda ondan kendi İmparatormaksadına hâdim ne çıkarabileceğini düşünürdü. Bu onun yalnız insanmuamelesinde ve mükâlemeyi idare edişindeki souk aklî hesap değildi; zannolunacağı gibi, komedyâ ve çalım da değildi. Bilâkis Napoleon işin ruhile okadar meşbu olurdu ki bu onda ruhî bir ihtiras olur ve bütün şahsî duyguları bunun tesiri altında kalırdı. O kendini salıverdiği, mizacının şiddetine dizginleri terkettiği zaman gösterdiği feveranlar kendi devletmaksadının kontrolü altında olmaktan ziyade, doğrudandoğruya bu devletmaksadının kendini teşkil ederdi: o devleti olmaktan başka hiç bir suretle hareket edemez, hissedemez ve düşünemezdi. Onca devlet dünya, ve dünya devletti... ve nasıl Göthe insanî şeyleri bir tabiatkâinatında yaşıyor idise, Napoleon bunları bir devletkâinatında yaşardı; bunun için onun her hangi bir sahada vukubulan ifadeleri, şunu anlayan ve bunu anlamayan bir meslekadamının sözleri cümlesinden değil, bilâkis - hatta yalnız bir tek cepheden ve ekseriya gaddarca bir safderunlukla bile olsa - her şeyi kavrayan ezeli bir ruhun ifadeleri idi.

Bu itibarla onun hâiletemaşası hakkında Göthe'ye söylediği sözler, bütün kültürü, san'atı, edebiyatı ve hatta dini yalnız devletvasıtasından ve devletfonksiyonundan ibaret gören, bütün irfanmeselelerini (Göthe'de olduğu gibi) ferdî insanın inkişafı meselesi değil, bilâkis milletlerin devletçe sevk ve temşiyeti meselesi sayan bir devletdâhisinin ifadeleri idi. O hâileyi en ziyade ve doğrudandoğruya kütleleri hareket ve heyecana getiren bir san'atşekli olarak tercih ediyor, bu sebeple onu Kıralların ve

milletlerin bir mektebi, yani devletruhunu öğretmek ve kahramanî manayı neşretmek için bir vasıta telâkki ediyordu. Şimdi karşısında büyük bir muharrir vardı, ve işte onun kendi ağzından işidiyordu ki bu muharrir bizzat hâileler telif etmiş, ve bu arada Voltaire'in Muhammedini tercüme etmişti; şimdi o hâilenin siyasetle olan münasebetleri hakkında kendi düşündüklerini, aynı zamanda ameli vazife ve işaretlerle bu müellife âdeta cebren kabul ettirmeğe çalışıyordu.

İcraya ve devlete kötürümlük veren bütün fikirler ve zihniyetler onca merduttu. Bu sebeple Voltaire'in Muhammet ve Cäsar piyeslerinde harp ve hükümdar düşmanlığıla malûl tezi o kabul edemezdi. O «Politika mukadderattır» demişti, ve bu grandiyoz cümleyi yalnız o söyleyebilirdi, çünkü o tarihte devleti sade insanî bir meslek ve bir maksat camiası olarak görmiyen, bilâkis devlete antik manadaki o dünya yaratıcı kuvveti irae eden yalnız o idi. Bu cümle onun nazarında hâileyi besliyen fevkaşşahsî kuvvetleri pek munakkah olarak gösterir: Devlet bütün kahramanî heyecanlar için en yüksek «instans» olmalıdır. Halbuki Goethe esas itibarile hiç bir fikre bunun kadar uzak değildi: bilâkis Göthe'nin nazarında en yüksek «instans» devletin zıt kutbu idi, tabiatı. Onca mukadderat ferdî-insanî tabiat ve tekemmül şekillerinden biri idi, yahut fertte tecelli eden dâmonî suretti, yoksa devlet, millet ve şahıs arasındaki mütekabil tesir ve münasebet değil. Fakat bu Göthe için kıymet biçilemiyecek bir müşahede ve temaşa idi. Kendi dünyasına mukabil dünya en büyük mümessilinin ağzında formülünü alıyordu. Göthe görüyordu ki karşısında duran şu devirde iki zıt dünya birbirini katediyordu: biri Napoleonun dünyası ki tamamen devletin yüksek insanda tecellisine müstenitti, diğeri Göthe'nin dünyası ki tamamen yüksek insanın tabiat ve tekemmül vasıtasile tecellisine istinat ediyordu. Bunlar birbirine zıt ve

mukabil iki istikametten gelerek büyük insanlığın tebcilinde birleşiyorlardı.

Napoleon nasıl bir devlet kaptanı ise, Göthe bir insan mimarı idi, öteki devlet gemisini sevk ediyor, beriki insan yapıyordu - ve tarihî bir mevzu her ikisini aynı derecede alâkadar ediyordu: Cäsar!... bilhassa Cäsar'ın ölümünün tarihi. Göthe de, Napoleon da henüz delikanlı iken Cäsar - trajedisinin plânını kurmuşlardı, ve şimdi hayatlarının şahıka-sında birbirine rastgelince, İmparator bu mevzuu şaire baş vazife olarak teklif etti. Bu hususta onun dimağını işgal eden fikir tamamen siyasî idi, o şairden sezarlığı tebcil ve îlâ edecek bir eser istiyordu, yani hükümranlığa en kabiliyetli insanın mutlak kudretine ve münferit kanuniliğine müsetnit bir devlet sisteminin îlâsını... Göthenin gençlik plânı «individualist» idi, ve o tek mil tap'ına ve mizacına göre bu mevzuu ancak şe'niyet kanunile ve bunun mümessillerile zıddiyet ve cidale düşmüş münferit büyük bir ruhun hâilesi olarak kavrayabilirdi.

İmparator için Cäsar'ın batınî fecaatı ehemmiyetten âri idi, heel Burutus'un feciası hiçti: o yalnız bir cihangirin inkırazındaki kahramanî - siyasî heyecana ehemmiyet veriyordu. Cäsar onun için imtisal nümunesi idi, ve o istiyordu ki kendi ef'alinin feyzi kendine benziyen bir büyüğün meş'um ölümünde vuzuh peyda etsin. Esasen bu bir şaire düşen bir vazife değildi, ve eğer Göthe Cäsar'ın ölümünü şair olarak tahkiye edecek olursa, bununla o, kendine bu vazifeyi tahmil eden hükümdarı tatmin edemiyecek, bilâkis hâilenin bir mukabil şahsiyeti olarak Burutus'u yükseltecekti, halbuki Napoleon Burutusun bir ahmak ve bir mücrim olarak gösterilmesini istiyordu. Bu bahiste Göthe'nin Brutus hakkındaki şahsî düşünüşünün ehemmiyeti yoktu - malûm olduğu üzre Göthe Cäsarın katlini bütün romanların en büyük hamakati olarak nefretle yad etmişti - Napoleon'un siyasî istediğinin talep ettiği

tarzda siyah ve beyaza ayrılmış bir taksimatla bir Cäsar - trajedisi Göthe için tasavvuru kabil birşey değildi. Bu sebeple böyle bir vazife onun için elbette «çok dikenli» idi: tab'ı icabı, o, siyasî bir Cäsar - trajedisî yazamazdı, şairane bir trajedi ise, İmparatoru Voltaire'in siyasî - cümhûrî dramından daha az tatmin ederdi. Fakat her ikisinin Cäsar'a olan münasebetleri, kendilerinin biribirine olan münasebetini izah eder: Napoleon şairde siyasî bir yardımcı arıyor, ve Göthe İmparatorda büyük münferit bir şahıs görüyordu.

Napoleon için «insanî» ancak devleti bir fenomendi, ve Göthe için «devleti» ancak insanî bir fenomen. O Napoleon'a, hatta vatanî menfaat noktasından bile, hiçbir zaman siyasî bir timsal olarak bakmamış, bilâkis onu zorlu bir tabiat tezahürü, dâmonî kuvvetlerin bir müşahhası olarak görmüştü, hârikavî bir timsal ki milletlerin ve devletlerin arasından pervasız kendine yol açıyordu. Onun icra ettiği tesir kendi hayat sahasını tehdit bile etse, o gene, kinsiz ve sevgisiz bir müşahit ve bir temaşacı haşyetile, fakat aynı zamanda faide ve devlet mülâhazalarile idlâl edilmeksizin, ondaki bütün o taharri edilebilen ve taharri edilemiyen kuvvetlerle onu kabul etmişti.

O Napoleon'un akibetini kahramanları tebci eden romantikler tarzında tahassüsle yadetmediği gibi, alman vatanperverleri, yahut cümhûriyetçi müteheyyiçler, yahut hümanist liberaller tarzında ahlâkî bir isyan da göstermemiştir. O onu insan olmuş zelzele, «gururun kuvvetli seli» olarak kabul etmiş, ve Napoleon hakkında doğrudan doğruya yahut bilvasıta söylediği sözler mesaha kabul etmiyen bir tabiat varlığı önünde bir temâşâgerin duyduğu haşyetten doğmuştur, ve bu varlık onun nazarında şu sebepten dolayı kıymet biçilemiyen bir yükseklik muhafaza etmiştir ki o onu Cäsar ve İskender gibi tarihin daima şüpheli menkuleleri va-

sıtasile değil, bilâkis — hayatında yektâ bir hadise olmak üzre — kendi cismanî duygularile, büyük Fredrik'ten bile daha yakın, daha zorlu, daha klasik, daha monümantâl olarak, bütün kalibile karşısında görmüştür: “dämon„lara has saiklarla kendi içinden ileriye itilen, tazyik edilen bir fatihin, ve her şeyin içine nüfuz eden dünyaizanının tabiattezahürü — çünkü o onun nazarında tarih„ ve devlettezahürü olmaktan ziyade tabiattezahürü idi — yalnız bu manada o onu ibcal etmiş, ve mutantan saraylisanile “Timur„ maskesi altında yazdığı bir kasideyi [*] Fransa İmparatoriçesinie ithaf etmiştir.

Napoleon'daki o gayrimeşrut ruhiyeti, o firkimutlakiyetini, bütün huşunetlere ve menfaatpolitikasına rağmen, Göthe kadar hiç kimse onda tanımamıştır. Göthe daima hakimâne ferağat gösterir ve insanlıkta hudut arardı. Napoleon bilâkis hiç bir hudut tanımayacak, gayrimeşrutiliği tahakkuk ettiren, hatta akibeti inkıraz bile olsa, sonuna kadar, ferağatsiz fail ve müessir kalan, Promethe'ye Cäsar'a, Muhammed'e has hep aynı müsavi tempo ile başladığı yolda daima ileriye hücum eden, ve dämonların mukavemetinden başka hiç bir engel tanımayan bir ezelkuvveti idi. Gayrimeşrutiliğin bu tahakkuku önünde Gothe sarsılıyor, o ezelkuvvetini bir nevi âlî hasetle seyrediyor ve bundan bir inşirah duyuyordu. Çünkü ferağatci Gothe — kendisi yapamasa bile — Napoleon'un hayatı böyle kahramanî — hailevi bir tarzda, ve âdetâ tüketircesine yaşayışında kendine müyesser olmıyan bir mazhariyet görüyordu.

Varlığın ve mukadderatın dämonî kudreti önünde Napoleon'un siyasî hareketleri ve mukabilhareketleri onca ehemmiyetsiz yahut rahatsız edici şeylerdi. Netekim o sırf siyasî bir maslahat kıymetini verdiği kurtuluşmuharebelerine karşı da lâkayt kalmıştı. O bu hâdiseyi ilâ etmeğe en az elverişli

[*] “Timur„ kasidesi Göthe'nin «Wet — Östlicher divan» «Garbî Şark divanı» unvanlı şaheserinde münderiştir.

bir adamdı. Vatanî hâdiselere dair yazmak icap ettikçe, o bu vazifeyi kinsiz ve muhabbetsiz ifa ederdi. Bunun içindir ki onun bu türlü yazıları vatanperverane teheyyücün bir ifadesi ve tasviri olmaktan ziyade vatanmuhabbetine dair serdedilmiş fikirlerdir.

Devletî-halki vatanperverliği Göthe tanımazdı, ve bütün mizacı ve tabiatı icabı böyle bir vatanperverliğe o malik olamazdı. Bilhassa bu çeşit vatanperverliğin onda bulunmamasından şikâyet eden ahmaklar meşeâğacından balkabağı istiyen adamın hatasını irtikâp ederler. Vatanperverlik (ortamalı gazete=ve kütle vatanperverliği gibi) ne sonradan öğrenilen bir vazife, ne de istendiği zaman giyilen bir zihniyettir, bilâkis o Kleist, Stein, Scharnhorst ve Arndt'ta olduğu gibi halis ve derin olduğu yerlerde (ve bütün halis ve derin şeyler gibi, zannolunduğundan daha nadirdir, ve bol bol tesadüf edilmez) ezeli, aslî bir ruh kabiliyetidir: devlete karşı kat'i bir muayyenlikle beslenen ezeli, aslî münasebatın kaynağı ki dehâ gibi, mukadderat gibi, ne ariyet verilebilir, ne de terbiye ile aşılabilir.

Her ezeli ruh kendi kanunu altında yaşar, buna göre onun kendi "ben," i ve "dünya," sı müttahidül-merkez bir nizam alır. İsterse o bu kanuna devlet, din, yahut kültür adını versin. Ve her nerede ki o başka nizamlara tesadüf eder, ya bunları da kendi nizamına uydurur, yahut eğer bunlar daha kuvvetli iseler, bunların altında kendisi ezilir gider. Dâhilerin tarihi kültür ve devlet, kültür ve din, din ve devlet arasındaki bu nevi münazaa ve mücadelelerle doludur: muhtelif otonomilerin muharebesile. Göthe kendi kanuna o kadaif sağlam yerleşmişti ki hürriyetmuharebelerinin uyandırdığı devletfikrihe-yecanı onu kolay kolay kökünden söküp ayıramazdı, ve o içinde doğmadığı bir zihniyeti cereyana kapı-larak kabul ediverecek kadar fikrî haysiyetten mah-rum olmadığı gibi, heyecanlarının soluğuna göğsü-

nü açık tutacak kadar da impresyonist değildi. Ezeli bir ruh kendine has anadandoğma kanundan başka hiç bir kanuna itaat etmez, ve madem ki sinanların çoğu asıldan değil, bilâkis iştikaktan yaşarlar ve kendilerine has hiç bir kanunun ezeli muşahhasları değildirler, bilâkis ezeli ruhların damgaladıkları, ruhî yahut dünyevî hükümlerinin temsil ettikleri kanunları kabul ederler, o halde elbette bunlardan, şu veya bu devlet-ahlâk-yahut insan kanununa karşı itaat talep etmek haklıdır: çünkü her kim ki kendisi böyle bir kanun değildir, onu başka taraftan olmağa mecburdur, ve her kim ki fakat Göthe gibi, Napoleon gibi, İsa gibi, kendisi, insanolmuş bir fikir, ebedî bir ezelfikrinin yeniden teşahhus etmiş bir timsalidir, böylelerine karşı, hazır bulunmuş kanunların zamane nizamlarının, hele gündelik taleplerin, istedikleri kadar necip te olsalar, hiç bir iddiada bulunmağa hakları yoktur: bu nevi insanlar birtakım bencikler değil, bilâkis dünya kuvvetleridir.

Elbette hazır bulunmuş kanunlara karşı başkaldıran bir âsi, yalnız ferdî bir şahıs mı, yoksa bir ezel fikrinin yeni muşahhası mıdır, bir Catilina mı, yoksa bir Cäsar mıdır, bir mezhep saliki mi, yoksa bir münci midir, buna her vakıt defaten hükmedilemez. Çünkü yalnız muvaffakiyet bu hususta mizan olamaz ve eğer bir şahsiyet yeni bir resaletin istihkaklı hamili olduğunu bütün gözlere henüz isbat edememişse, hâdiselerin tehacümü altında, o kimse- nin dinden, ahlâkıyetten yahut vatanperverlikten mahrum olduğunu ileri sürerek, muahazaya uğratılması yahut ondan bu türlü faziletlerin beklenmesi tabiidir; fakat dünyaya böyle bir resaletle geldiğini Göthe kadar isbat etmek pek az insana müyesser olmuştur. Eğer o, meselâ, bir Körner'in [*] faziletlerine malik olmuş olsaydı, bizim için onu kıymetli yapan o olduğu şeyi o hiçbir zaman olamazdı ve belki

[*] Harp = ve vatan türkûleri ile meşhur bir alman şairi

arzuya şayan bir faziletin onda bulunmamasından şikâyetle koyulmadan evel, onun bu türlü bir faziletle telif kabul etmiyen kabiliyetine bizim neler borçlu olduğumuzu göz önüne getirmek lâzımdır: Ondaki o her şeyin içine nüfuz eden o tabiat ve insan görüşü ihtirashı bir devlet muhabbetile birleşmezdi. Bizim birçok vatanperverlerimiz bulunduğu halde yalnız bir tek Göthemiz vardır ve bu adam başka türlü olmayıp, mahza böyle oluşuyla, bizzat almanlık için, hatta alman devletçiliği ve halkçılığı için bütün o hürriyet muğannilerinin hepsinden bin kere daha mühimdir.

Eğer birtakım küflü ve hımhım zihniyetler, insanlığı ve icrayı tartarken, gözlerindeki perdeden dolayı, kendi dar havsalarına sığmayan büyük eserlere ve timsallere bedel, en aptallar için bile kontrolü kolay olan şahsî mütaleaları ölçü deye tekrar tekrar ortaya atmasalardı, bu bahis üzerinde tevakkufa bile hacet kalmazdı. Fakat bunların bu hareketleri alman irfanı için vücutlerinden feragat caiz olmıyan birkaç büyük ruhun otoritesini ve tesirini umumun zararında ihlâl etmektedir. Bizim için yalnız timsalin ve icranın hükmü vardır: Şahsî mütalealar zamanî aksülâmellerden başka birşey değildirler ve yılların ihtiyacile değişirler. Her kim ki büyük olmuş ve büyük eserler meydana koymuştur, şahsî mütalealara iptina eden tenkidin haricinde durur. Onun sempatik bir zihniyet taşıması yahut taşımaması mes'elesine gelince, ruh tarihinde bu nokta sükût etmeğe mecburdur. Göthe'nin indüvidüel hayat dairesi, Napoleon'un şahsında, cihan tarihile doğrudan doğruya temasa geldi. Göthe Napoleon'u istediği kadar yalnız insanî bir fenomen olarak temaşa etmiş te olsa, gözlerinin önünde duran bu şahsiyet, onun için, hatta insanî fenomen olarak dahi, doğrudan doğruya cihan tarihini temsil etti ve ona, gayrisiyasî Göthe'ye, tam da bu vasilile, yani teşahhus etmiş, insan olmuş devlet mahiyetile,

tarihî kuvvetleri, mukadderatla ruh arasındaki, fertlerle milletler arasındaki mütakabil münasebetleri yeniden tanıttı. Göthe'nin daha sonraki yıllarında hükümdarlara, milletlere, devlete ve dâmonlara dair bütün düşündüklerini ve tarihin ezeli insanîden ne tarzda teşekkül ettiğini gösteren bütün fikirlerini, kendi müşahedesile gördüğü Napoleon timsali, beraber tayin etmiştir. Göthe'nin Başvekil Müller'le ve Eckermann'la vukubulan mükâlemeleri bu yeni tecrübe ile doludur ve Göthe bu tecrübeyi, bütün diğer tecrübeleri gibi, kitaplardan değil, yalnız ve yalnız, müşahade ve temaşadan, yani bakıp hissetmekten alabilmiştir.

Bey Efendiler

Büyük hanım efendi Şadan kalfaya sordu :

— Şadan ! müçteba uyandı mı ?

— Hayır hanım efendiciğim, Müçteba bey efendi bu gün uyanmadı.

— Dün uyanmış mı idi :

— Evet efendim, dün yarım saat kadar uyanmıştı ; yatağında güzelce yemeğini yedi. Hatta bir az kalktı. Mektuplarını okudu. Gene yattı.

— Murtaza da uyuyor mu ?

— Evet, kadının, iki gündenberi...

— Ya Mustafa ?

— Mustafa Bey uyandı, tıraş oldu, gitti. Pek iyi oldu. Çünkü Mustafa Bey dört gündür yatakta idt.

— Rabbime bin şükür !

Bu Bey Efendiler “eshabi Kehf,” gibi hep uyurlar, Her üçü de sekiz kuşak Beyzadedir. Babaları, dedeleri pek meşhur adamlardı.

Babaları Nedima Bey merhum Sultan Hamit devri ricalindendir. Bir aralık pek gözde idi. Hünkâr kendisini çok severdi. Yedi vilâyette valiliği var.